

REPERE ALE UNITĂȚII DE CREDINȚĂ DINTRE BISERICĂ ȘI STAT ÎN CULTUL ORTODOX

Ierom. lect. asoc. dr. **Rafael POVÎRNARU**

Abstract: Today, when the Romanian society has reached a real crisis caused by the loss of the authentic moral values and when the religious attitude fades away, especially when we think of the decisions taken by the public institutions and not only, decisions which influence people's life, the Church shows that It is ready to keep the communion and its final beneficiary - the citizen. A relationship as such is based on the common faith in God.

Key words: *God, Church, State, prayer, Holy Liturgy, Sacraments.*

Într-un moment în care societatea românească traversează o reală criză generată îndeosebi de pierderea valorilor morale autentice, precum și de o diluare puternică a sentimentului religios menit a-l face conștient pe om de prezența lui Dumnezeu în această lume, atmosferă ce se vede fundamentată serios pe o serie de inițiative ale puterii decizionale românești și nu numai, Biserica se arată a fi un real vector de comuniune între decidentul statal și beneficiarul imediat al acestuia din urmă. Altfel spus, în ciuda tuturor rupturilor pe care societatea și omul contemporan le traversează astăzi ca rezultat al îndepărtării evidente dintre Dumnezeu – autoritate statală și și simplul cetățean, Biserica reușește să așeze toate cele trei dimensiuni „sub cupola sa de har”, făcând ca prin aceasta să își manifeste nu doar o grijă maternă îndreptată spre fiecare credincios în parte, indiferent de calitatea lui socială, ci în același timp să determine prin implicarea ei, sentimentul deplin al unității de credință și valori morale, aspecte atât de puternic și vizibil revendicate astăzi de chipul actual al întregii lumi.

Prin urmare în rândurile de mai jos vom reliefa câteva detalii privitoare la conceptul de „stat” ca autoritate civilă, precum și raportarea Bisericii la acest concept din perspectiva rugăciunii cuprinse în cult¹.

Conceptul de stat

Un antropolog ar fi tentat să definească omul ca fiind o ființă bio-psiho-socio-culturală și ar continua cu oarecare infatuare dezvoltarea acestei teme,

---

¹ A se vedea și Drd. Povîrnaru Raul Darius, *Mijlocirile pentru conducători în lumina rugăciunii cultice. Scurtă prezentare*, Ed. Estfalia, București, 2012.

având „siguranța științifică” a faptului că o construcție argumentativă bazată pe o definiție exhaustivă duce în mod sigur la concluzii imuabile.

Unei astfel de definiții a ființei umane nu i se poate reproșa însă faptul că este greșită, ci că este incompletă; considerăm greșită abordarea ființei umane ca lipsită de capacitatea și chiar de dorul de a privi spre înălțimea cerului, pentru că acest aspect îi este esențial: „Ne-ai făcut să te căutăm și neliniștit este sufletul nostru până nu se va odihni întru Tine”².

Greșită este însă și ignorarea aspectelor lumesti, îngăduite de Dumnezeu, în mijlocul cărora, omul duce lupta sa de dobândire a Împărăției Cerurilor; este greșită, deoarece nici Hristos nu le-a ignorat, ci a avut o atitudine foarte bine determinată în fața lor, așa cum vom arăta în continuare, raportat la obiectul prezentei lucrări. Atitudinea noastră față de aceste aspecte va îmbrăca deci haina ascultării de Hristos, Cel de la care avem făgăduința „Iată Eu sunt cu voi în toate zilele, până la sfârșitul veacurilor”. (Mt. 28,20)

Dacă punem în discuție ființa statului și legătura acestuia cu omul, atunci trebuie să avem în vedere, dintre toate caracteristicile ființei umane enumerate în cel dintâi paragraf, pe aceea socială.

„Nu este bine ca omul să fie singur” (Fac 2,18) a sunat ca o poruncă glasul Creatorului atunci când „stelele dimineții cântau laolaltă și toți îngerii... Mă sărbătoreau”; Dumnezeu era comuniune, creația anterioară omului era o comuniune (pătată de căderea îngerilor răi – dar și aceștia alcătuiesc, dacă ne este îngăduit să spunem – o comuniune, dar în rău); Dumnezeu nu a creat ființe singure.

Deoarece „Dumnezeu nu s-a lăsat pe sine nemărturisit” gânditorii antici, însetați de cunoaștere, au întrevăzut unele dintre caracteristicile esențiale ale ființei umane; astfel, Aristotel vorbea despre acel „apetitus societatis”, având de partea sa argumentul istoric.

Apetitus societatis, din punct de vedere istoric, ne apare atât ca un dat, dar și ca o necesitate cu caracter imediat: omul nu își este suficient sieși, iar prin iconomia lui Dumnezeu, Acesta, pentru a smeri omul, a pus în el aptitudini, daruri spre folosul său propriu, dar și spre folosul semenului său.

Dar societatea omenească, în mersul ei istoric, se transformă, evoluează spunem noi (cu toate că acest cuvânt ar trebui să aibă un caracter relativ, imuabile fiind doar sistemele de referință avute în vedere pentru evaluarea unei mișcări omenești ca fiind evoluție sau involuție).

Astfel, un anumit curs al aceluși „apetitus societatis” l-a făcut pe Platon să-l definească pe om ca fiind „zoon politikon”, odată cu instituționalizarea formelor de organizare socială; acestea au evoluat de la stadiul familial, tribal, gentilic și statal.

---

² Cf. Fericitul Augustin *Marturisiri*, I, 1, Migne, P. L., XXXII, col. 661, apud <http://www.roeanz.com.au/introducere-despre-descoperirea-dumnezeiasca-p>.

Teoria clasică a statului îl prezintă pe acesta ca pe forma supremă de organizare a societății umane, ca o emanație firească și totodată necesară a unei anumite societăți.

De la statul clasic la condițiile moderne de existență ale lui

O abordare juridică, politică sau chiar religioasă a statului presupune cunoașterea prealabilă a răspunsului la o întrebare elementară: ce este statul?

Statul este o noțiune politico-juridică; așa cum se sublinia în cadrul școlii dreptului natural, statul creează dreptul, iar dreptul limitează statul; chiar dacă pare un antagonism, nu este decât o manipulare specifică anumitor relații ce se nasc în cursul exercitării puterii de stat.

Statul aparține domeniului politic prin aceea că el ia naștere în procesul de exercitare a puterii politice de către o anumită colectivitate (de cele mai multe ori, iar în epoca modernă de fiecare dată această colectivitate identificându-se cu o națiune). Aparține domeniului juridic prin faptul că statul primește consacrare normativă (aici putând aminti teoria iluministă a contractului social, elaborată de J.J. Rousseau), iar principala sa pârghie de exercitare a prerogativelor se manifestă în cadrul normativ (însă foarte intim și indisolubil legat de cel coercitiv).

În teoria clasică, statul era definit ca o entitate constituită din trei elemente: teritoriu, populație și suveranitate. Teritoriul reprezintă orice întindere geografică; în cursul existenței statului, teritoriul poate varia fără a afecta existența efectivă a statului; populația poate fi omogenă sau eterogenă, aparținând mai multor națiuni (situație tipică pentru imperii); suveranitatea este prerogativa autorității statale de a decide singură, excluzând orice imixtiune externă în toate chestiunile ce țin de politica sa.

Dintre aceste trei elemente constitutive ale statului, abordarea suveranității face diferența între statul clasic și conceptul modern de statalitate.

Observăm astăzi un proces foarte bine organizat, sistematic, cvasi-global, de slăbire a suveranității statelor naționale și transfer de elemente substanțiale de suveranitate către organisme suprastatale (organizații internaționale): a se vedea aici Uniunea Europeană, exemplul tipic și totodată pragmatic, care pentru noi are o înrăurire imediată; cine va fi statul pentru cel ce se roagă? Cine vor fi conducătorii (pentru că în chip tradițional aceștia sunt percepuți ca cei ale căror decizii influențează în mod direct viața materială a poporului, sunt cei care dețin în chip nemijlocit puterea conducătoare lumească)?

Cu toate acestea, Bisericii îi revine neconținut datoria de a se ruga pentru conducători și de a păstra nediluate învățăturile creștine concentrate în existența veșnică și nealterată a Capului ei-Hristos care „ieri și azi și în veci este același” (Evr.13,8).

Statul și omul

„Stăpâniți peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele, peste toate vietățile ce se mișcă pe pământ și peste tot pământul!” (Fac 1,28). Așa privind lucrurile, cinstirea rânduiei lui Dumnezeu cu privire la întocmirea vieții pe pământ, presupune cinstirea omului; supunerea sa are loc doar față de Dumnezeu; Dumnezeu nu poate avea locul doi în inima omului. Toate cele de pe pământ sunt întocmite ca să slujească omului, iar legea morală, „sădită în inima omului”, îl face pe om să abordeze cele dimprejurul său cu dorința de a se servi de acestea spre slava Creatorului: „Toate câte le faceți, spre slava lui Dumnezeu să le faceți” (I Cor. 10,31).

În acest context în care am arătat mai înainte ce este statul, adică o sumă de doctrine și de reglementări (iar în epoca noastră acestea sunt cu un caracter predominant laic) se pune problema către cine se îndreaptă rugăciunile noastre? Către om sau către ceea ce omul a creat, nu totdeauna spre cinstirea lui Dumnezeu? Întrebarea nu poate fi decât retorică. În rugăciune se cinstește chipul lui Dumnezeu, se cinstește frățietatea sfântă a neamului omenesc, se cinstește rânduiala voită sau doar îngăduită de Dumnezeu, iar nu doctrine sau planuri omenești cu caracter trecător.

Temeiul scripturistic al rugăciunilor pentru autoritatea de stat

Mântuitorul, în viața Sa pământească a stat mereu în rugăciune, chiar dacă a fost vorba despre rugăciunea particulară (la Capernaum El ducându-se „în munte” să se roage Tatălui, muntele fiind loc geografic cu valențe teologice deosebite în Legea Veche, amintind aici doar de Sinai și Carmel) sau de cea obștească (prin participarea la sărbătorile iudaice așa cum erau acestea celebrate la Templu). El a întemeiat noul cult, care însă nu mai depinde de lege, ci este așezat pe temelia iubirii³.

Mântuitorul însuși a practicat anumite acte de cult (și aici cel mai înalt exemplu este Cina cea de Taină, cea dintâi Euharistie, amintind însă și multe exorcizări și binecuvântări), pentru ca „mesajul filosofiei celei adevărate să fie receptat de cât mai mulți cu putință”⁴.

Organizările politice în lume există și, așa cum am arătat, au existat din cele mai vechi timpuri. Nu le putem ignora; nici Hristos nu le-a ignorat, însă le-a precizat cu exactitate poziția pe care acestea trebuie să o ocupe în fața creștinilor.

³ Cf. Prof. Univ. Dr. Liviu Streza, „Originea și sensul divin al cultului ortodox” în *Mitropolia Olteniei*, nr. 3, 1989, p. 46.

⁴ Conf. Dr. Ciprian Streza, „Teologia liturgică și provocările cercetării moderne: Epicleză euharistică în secolul al II-lea?”, *Revista Teologica*, nr. 2/2010, p.126-153 <<http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=30&a=3471>>, accesat la 15.01.2018.

Hristos a venit în lume ca Împărat, dar a afirmat în fața împăraților vremelnici că „Împărăția Mea nu este din lumea aceasta” (In 18,36); astfel a răspuns și iudeilor care, datorită condițiilor istorice vitrege au denaturat ideea mesianică și au îndreptat așteptarea lor către un izbăvitor politic, însă poate tocmai această contopire între ideea națională și cea mesianică i-a făcut să nu-L primească pe Împăratul lui Israel, care „vine șezând pe mânzul asinei”(In 12,15).

Mai mult de atât, pentru că Tatăl iubește închinătorii „în duh și adevăr”, împărăția lui Hristos este în primul rând o împărăție a harului: „Când va veni Împărăția lui Dumnezeu.... nu vor zice iat-o aici sau iat-o acolo. Căci, iată Împărăția Cerurilor este înlăuntrul vostru” (Lc 17,20-21).

Relevantă în privința atitudinii față de conducerea lumească este scena redată în toate evangheliile sinoptice, în care fariseii au încercat să-L prindă în cuvânt pe Hristos: „Și au trimis la El pe ucenicii lor împreună cu irodianii zicând: Învățătorule, știm că ești omul adevărului și întru adevăr înveți calea lui Dumnezeu și nu-Ți pasă de nimeni, pentru că nu cauți la fața oamenilor. Spune-ne deci nouă: Ce ți se pare? Se cuvine să dăm dajdie cezarului sau nu? Iar Iisus cunoscând viclenia lor le-a răspuns: Ce Mă ispițiți, fățarnicilor? Arătați-Mi banul de dajdie. Iar ei I-au adus un dinar. Iisus le-a zis : Al cui e chipul acesta și inscripția de pe el? Ei au răspuns: ale cezarului. Atunci a zis lor: Dați deci cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu”. (Mt 22, 16-21)

Prinderea în cuvânt pe care o aveau în minte fariseii și irodienii (tabere politice în esență opuse, dar care nu ezită să își dea mâna atunci când este vorba de acțiuni împotriva Mântuitorului) era generată prin prezentarea unei situații care, în opinia lor, nu putea admite decât un refuz categoric sau o acceptare categorică. Ticluind astfel lucrurile, ispititorii sunt aparent siguri de reușita demersului lor. Răspunsul afirmativ al Mântuitorului, L-ar fi poziționat pe Acesta în dezacord cu aspirațiile și speranțele mulțimii care gemea sub jugul exploatator roman, în timp ce, un răspuns negativ ar fi dat prilej fariseilor să-L denunțe pe Iisus stăpânirii romane, ca răzvrătit (ceea ce au și făcut până la urmă, refuzând orice alt împărat „decât numai pe Cezarul”).

Întrebarea fariseilor poate avea însă și altă accepțiune⁵ anume precizarea poziției împărăției lui Mesia față de împărățiile pământești; în acest sens, poate că nu este greșit să considerăm că ispititorii ar fi dorit să audă despre împlinirea profețiilor legii vechi, care de altfel corespundeau foarte bine cu idealul lor național: „Și s-a dat Lui stăpânirea, slava și împărăția ca toate popoarele, neamurile și limbile, Lui să-I slujească.

⁵ Cf. Coman Vasile, Episcopul Oradiei, *Scrieri de Teologie Liturgică și Pastorală*, Editura Episcopiei Ortodoxe a Oradiei, 1983, p. 20.

Stăpânirea Lui este veșnică, stăpânire care nu va trece, iar împărăția Lui nu va fi nimicită” (Dan 7,14).

O altă interpretare dată răspunsului Mântuitorului⁶ ar fi că acum Fiul Omului se pronunță împotriva cultului împăratului.

În extinderea sa fără precedent în istorie, imperiul roman cuprindea aproape toată lumea cunoscută: din Spania până la Marea Caspică, din ținuturile barbare de dincolo de Rin până în Egipt; în puternicul imperiu erau aduse laolaltă o sumă de culturi, de credințe, de moduri de viață; caracterul eterogen al culturii și societății imperiului era o vulnerabilitate pentru acesta, afectându-i coeziunea. Rațiuni politice, menite să dea unitate imperiului, au adus-o în atenția popoarelor, spre cinstire, pe zeița Roma⁷, dar foarte curând, caracterul abstract și artificial al acesteia a impus înlocuirea sa cu o zeitate mult mai concretă, respectiv împăratul; rațiunile însă rămâneau aceleași. Putem aminti aici doar exemplul lui Cezar, care imediat după moarte a fost proclamat între zeii protectori ai Romei, fiind totodată instituit și un cult aparte, deservit de preoți.

În aceste condiții, răspunsul lui Iisus tinde către a arăta separarea clară între cele două atribute care erau asociate împăratului: conducător politic suprem și zeu; cezarul rămâne în fruntea ierarhiei pământești și se cuvine cinstit ca atare, însă idolatria ce însoțea latura sa „divină” este desființată.

Iisus arată deci că nu a venit în lume să concureze sau să distrugă orânduirile politice lumești; nu a venit să conducă armate sau să emită legi, ci a venit să fie un Împărat al inimilor. În viața creștinului pot coexista ierarhiile lumești și slava lui Dumnezeu și chiar mai mult, acestea trebuie să coexiste, mântuire agonisindu-se prin adorarea lui Dumnezeu și supunerea către lucrurile vremelnice pe care Acesta le îngăduie, câteodată pentru rațiuni doar de El știute.

Hristos nu se limitează însă la a recunoaște autoritatea domnilor vremelnici, dar spre folosul sufletesc al creștinilor și spre întărirea lor (aspecte care vor fi deosebit de importante în vremea prigoanelor) precizează originea puterii acestora; astfel, în fața semeției lui Pilat care I-a spus: „Nu știi că am putere să Te eliberez și putere am să Te răstignesc?” (In 19,10), Domnul îi răspunde: „N-ai avea nici o putere asupra Mea dacă nu ți-ar fi fost dat ție de sus” (In 19,11). Se vede deci din nou îngăduința lui Dumnezeu față de deținerea puterii vremelnice, dar conducătorul lumesc este doar un om, responsabil în fața Domnului pentru ceea ce a primit.

Cele două împărății nu se exclud una pe alta, dar se diferențiază fundamental; cetățeanul cerului este diferit de cetățeanul pământesc; Hristos este „Domn al păcii”, este „blând și smerit cu inima”, este Cel ce ne-a învățat

⁶ *Ibidem.*

⁷ Vasile Mihoc, *Studiul Noului Testament*, Ed. Teofania, Sibiu, 2001, p. 24.

„căutați mai întâi Împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă” (Mt 6,33) este Cel ce pentru a ne face să ne abandonăm cu nădejde în mâinile lui Dumnezeu ne-a învățat că „de n-ar zidi Domnul casa în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc” (Ps 126,1). Toate acestea le vedem departe de doctrinele împărățiilor lumesti. Dumnezeu nu împărățește cum împărățesc oamenii; de aceea pe muntele Carantaniei Mântuitorul a refuzat categoric să primească „toate împărățiile lumii cu bogăția și slava lor” (cu alte cuvinte, moderne, deplină putere politică și economică în lume) în schimbul plecării genunchiului în fața diavolului; răspunsul în fața ispitei a fost clar, venind din Toră: „Piei, Satano, căci scris este: Domnului Dumnezeului tău să te închini și Lui singur să-I slujești” (Mt 4,10); cu această ocazie mai aflăm însă și un alt amănunt de luat în considerare: în schimbul închinării, diavolul promite așezarea Mântuitorului ca stăpânitor deplin al împărățiilor lumesti, prin acestea, satana având îngăduința de a ispiti: „...căci mi-a fost dată mie și eu o dau cui voiesc” (Lc 4,6).

Cultul Bisericii Ortodoxe cu privire la mijlocirile pentru conducători

Vorbind despre cultul Bisericii, locul cel mai important este ocupat de Sf. Liturghie, unde „ospățul Fiului de Împărat nu s-a terminat. El continuă în cer, dar și pe pământ prin Sfânta Euharistie”⁸. Dintre cele trei liturghii săvârșite în Ortodoxie, cea a Sf. Ioan Gură de Aur se slujește cu preponderență, urmând ca prezenta lucrare să se oprească în mod deosebit asupra sa, fără a neglija deosebirile în ceea ce privește rugăciunile pentru autorități din cadrul liturghiei Sf. Vasile cel Mare.

În cadrul slujirii creaturii către Creator (iar forma cea mai înaltă a acesteia o reprezintă cu siguranță Sf. Liturghie) omul folosește acea „preoție împărătească” de care vorbește Sf. Ap. Petru; ea este o chemare a omului spre a se dăruia atât lui Dumnezeu, cât și semenilor, pentru Dumnezeu, deoarece „mântuirea personală nu se poate realiza făcând abstracție de semenii”⁹.

În liturghia săvârșită astăzi, cea dintâi pomenire a autorităților statului o găsim în sfânta proscomidie; din punct de vedere istoric însă nu acesta era momentul primei pomeniri a conducătorilor. Din datele pe care le avem din Constituțiile Apostolice, precum și din scrierile Sf. Chiril al Ierusalimului și Sf. Ioan Gură de Aur, putem afirma faptul că în vechime, locul statornicit pentru pomenirea, atât pentru vii cât și pentru morți, era în anafora euharistică, iar nu într-o rânduală deosebită, la începutul liturghiei. Dacă

⁸ IPS Laurențiu, *Pastorală de Sfintele Paști*, în *Revista Teologica*, nr. 2/2010, p. 9-13 <<http://www.revistateologica.ro/articol.php?r=30&a=3457>>.

⁹ Idem, *Originea și sensul divin al cultului ortodox*, p. 47.

vom compara scrieri din perioada imediat următoare celei apostolice (referindu-ne aici în primul rând la Clement Romanul) vom constata asemănări foarte mari, chiar aspecte identice cu pomenirea autorităților în anaforua liturghiei Sf. Vasile; concluzia este că acesta a preluat, în alcătuirea liturghiei sale, o tradiție foarte veche, mergând până la perioada apostolică. Odată cu Sf. Vasile cel Mare, tradiția orală în această privință, a devenit tradiție scrisă. Totodată regăsim în cult și alte locuri în care se face pomenire nemijlocită pentru autoritatea de stat, precum în cadrul sfintelor taine, a ierurgiilor, dar și a laudelor, aspecte ce vor expuse în rândurile următoare, într-o ordine a crescătoare complexității informației referitoare la subiectul nostru.

Pomenirea în Taine și Ierurgii a conducătorilor statului

Chiar dacă tainele și ierurgiile se săvârșesc pentru a servi în primul rând un interes privat al unui individ sau al unui grup restrâns, totuși ele nu constituie un cult privat, deoarece sunt săvârșite în public, iar folosul lor se îndreaptă în special către anumiți oameni, fără a exclude participarea și folosul sufletesc al altora.

Cel dintâi argument al prezenței rugăciunilor pentru autorități (dar și pentru alte aspecte ale vieții pământești sau legate de mântuire) în cadrul acestor slujbe, privește caracterul didactic al acestora, în plus (și subsidiar în orice caz) față de cel haric. Prezența unor astfel de rugăciuni are rolul de a sublinia locul autorităților în cadrul larg al ierarhiei sociale, de a îndemna credincioșii la o anumită conduită, de a stăruii pentru înmulțirea dragostei între oameni, indiferent de poziția lor în societate.

În cadrul cultului ortodox întâlnim rugăciuni pentru stăpânire, la botez, logodnă, cununie; ele sunt sub formă de ectenii, identice cu ectenia mare din Sfânta Liturghie.

Pomenirea căpeteniilor popoarelor este regăsită și în unele acatiste, nu ca rugăciuni propriu-zise, ci ca însemnări ale ajutorului divin pe care l-au primit anumiți cărmuitori drept răsplată pentru viața lor curată sau ca expresie a unui plan al lui Dumnezeu relativ la ei sau la cei aflați sub stăpânirea lor.

Rugăciunea pentru autorități în cele șapte laude

Sf. Liturghie reprezintă centrul cultului ortodox, însă relația dintre credincios și Dumnezeu (chiar dacă ne-am limita aici la relația mijlocită de cultul public) nu se limitează la ea; cu privire la acest adevăr deținem mărturie încă din cadrul Bisericii primare.

Din mărturia Sf. Scripturi cunoaștem faptul că pe lângă adunarea credincioșilor pentru frângerea pâinii, adresarea către Domnul se făcea și cu alte ocazii prin „psalmi, laude și cântări duhovnicești”; ucenicii și primii

membrii ai Bisericii participau și la cultul din Templu, se rugau la diferite ore din zi sau din noapte (pentru a aminti aici rugăciunea lui Petru din Iope, rugăciunea din noapte și învățătura lui Pavel de la Troa etc).

În evoluția cultului, aceste rugăciuni s-au constituit în ceea ce mai târziu se vor numi „cele șapte laude”. În omiliile sale, Sf. Ioan Gură de Aur face referire la practica Bisericii din Antiohia, care statornicise obiceiul de a face rugăciuni dimineața și seara pentru toată lumea, dar și pentru împărat și înaltele autorități. Mărturii similare avem de la Sf. Efrem Sirul, în ceea ce privește Biserica Siriană, dar și numeroase mărturii din creștinismul apusean.

În cultul ortodox de azi, rugăciunile pentru autorități s-au păstrat în forma unor ectenii rostite de diacon sau preot, însoțite de răspunsul credincioșilor „Doamne miluiește”. Biserica apuseană s-a distanțat de această practică încă din sec. V, ca urmare a reformei cultului inițiată de papa Damasus; aici ecteniile au fost înlocuite de psalmii versificați.

În rânduiala ortodoxă, cele șapte laude sunt grupate în trei cicluri: cu excepția ceasurilor III și IV, fiecare slujbă din ciclu conține rugăciuni pentru autorități.

În cadrul vecerniei, pomenirea cârmuitorilor are loc în ectenia mare, care se rostește imediat după psalmul de seară. Cuvintele ecteniei sunt identice cu cele din liturghie sau utrenie. În mod similar cu rânduiala liturghiei, cea de-a doua pomenire a autorității se face în cadrul vecerniei, la ectenia stăruitoare.

Atunci când vecernia este, conform rânduielii, urmată de litie, în cadrul acesteia, după cântarea „Mântuiește Doamne poporul Tău și binecuvintează moștenirea Ta” se rostesc ectenii, dintre care, cea dintâi este pentru conducători, acesteia urmându-i cea pentru episcop. În mod similar se procedează la pavecerniță, formula de rostire fiind aici identică celei de la miezonoptică¹⁰.

Din cadrul celor șapte laude, cele mai numeroase rugăciuni pentru conducători se regăsesc în utrenie. În debutul acestei slujbe, rugăciunile și cântările (incluzând aici și psalmii rânduiți a se citi) se îndreaptă către ideea păzirii de către Dumnezeu a celor investiți cu autoritatea politică, lumească, trecătoare.

După ectenia întreită (în cadrul căreia locul al doilea la pomenire este rânduit conducătorului statului), se rostesc de către preot, în taină, rugăciuni pentru toate trebuințele cerești și pământești, în cadrul cărora, autoritatea temporară este din nou pomenită.

---

¹⁰ *Ceaslov* – Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.

Urmează apoi pomenirile din ectenia mare și ectenia stăruitoare, care au rânduiala similară cu cele din alte slujbe¹¹.

Din punct de vedere istoric, pomenirea căpeteniei statului în cadrul celor șapte laude se leagă de participarea relativ frecventă a suveranilor bizantini la aceste slujbe; această bună practică bizantină a fost urmată și de domnitorii români. O frumoasă mărturie o avem de la Paul de Alep (sec. XVII). Acesta a fost un arhidiacon din Antiohia care l-a însoțit pe patriarhul Macarie în călătoriile sale prin țările române și Rusia, despre care a scris o carte în limba arabă cu date istorice prețioase referitoare la locurile colindate și la locuitorii lor. Din însemnările sale citim că domnul Munteniei participa, împreună cu boierii, la utrenie, țineau divanul, participând apoi la Sf. Liturghie.

Pomenirea conducătorilor la Proscomidie

Poate ar trebui subliniat mai întâi faptul că în cadrul cultului public, în general și în liturghie în special, ca „rugăciune prin excelență a Bisericii”¹², rugăciunea se face de către întreaga comunitate de credincioși, iar „puterea și unitatea rugăciunilor noastre sunt realizate de Mântuitorul Hristos”¹³. Despre puterea rugăciunilor din cadrul Sf. Liturghii vorbește Sf. Nicolae Cabasila, afirmând că „nu există o rugăciune care să poată atât de mult” decât cea care „a curățit fără nicio pată păcatele și fărădelegile lumii”¹⁴.

Până în sec. VIII proscomidia se limita la rânduielele ce priveau Agnețul.

Pomenirea conducătorilor statului în cadrul proscomidiei este o parte, o consecință firească de altfel, a procesului mai larg de trecere a rugăciunilor de pomenire atât a viilor cât și a celor adormiți, din anafora euharistică, la începutul liturghiei.

Dovezile în acest sens aparțin perioadei cuprinse între sec. XI – sec. XIV; acestea vorbesc despre pomenirea viilor și morților și despre numărul prescurilor din care se scot părțile. Astfel, un codex datând din sec. XII aflat la Atena precizează faptul că din a patra prescură se scot părțile pomenindu-se „binecredincioșii și de Hristos iubitorii noștri împărați”.¹⁵ Cu privire la acest manuscris trebuie precizat că spre deosebire de altele, pomenirea arhierelui își are locul înaintea împăratului; pentru o astfel de ordine pledează și tradiția, mergând până la Constituțiile Apostolice.

¹¹ Idem.

¹² Pr. Prof. Univ Dr. Streza Liviu, *Sensul pomenirilor în cadrul Sf. Liturghii*, în *Persoană și comuniune. Prinos de cinstire*. Pr. Prof. Acad. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1993, p. 581.

¹³ *Ibidem*, p.581.

¹⁴ *Ibidem*, p. 582.

¹⁵ Cf. Coman, Vasile, *op. cit.*, p. 66.

În Sfântul Munte se află un manuscris care ne arată faptul că liturghisitorul, la a cincea prescură, ia părțică pomenind „binecredincioșii noștri împărați, pentru toată curtea și armata lor”.

Relevante însă pentru dezvoltarea prezentului subiect sunt însemnările lăsate de patriarhul Filotei al Constantinopolului, în sec. XIV. După acesta, la proscomidie se pomeneste întâi „toată episcopia ortodocșilor”, fără a fi pomenit cu numele decât arhierul locului. Apoi urmează „de Dumnezeu păziții împărații noștri”.

Aceste rânduieli ale patriarhului Filotei au dobândit un caracter normativ în răsărit. Deosebirile ulterioare s-au datorat diferitelor împrejurări sociale care au afectat condițiile de existență ale respectivelor popoare. În unele manuscrise s-a menținut o tradiție mai veche, fără a figura cererea către căpeteniile statului și fără a se face vreo mențiune de mirida ce s-ar scoate pentru ele. Astfel sunt unele liturghiere grecești.

Între pomenirile ce se fac pentru cei vii, conducătorul statului ocupă locul al doilea după ierarhi; întâlnim excepții în direcția opusă de această dată (locul întâi fiind ocupat de împărat) în liturghierele rusești.

Mirida pentru conducător se lua de regulă din prescura pentru vii, fiind a patra de obicei¹⁶. Așezarea pe disc a fost până în sec. al XVIII-lea laolaltă cu miridele pentru vii; de acum încolo va ocupa un loc aparte, poziționându-se între mirida pentru episcop și cea pentru ctitor.

Acest aspect se găsește consemnat pentru prima dată într-un liturghier românesc din 1775.

Pomenirea căpeteniei statului în cadrul proscomidiei a cunoscut și ea o evoluție, între o formă foarte simplă ce poate fi regăsită în liturghierele grecești, până la pomenirea nominală.

Ca o concluzie, se poate afirma faptul că în cadrul proscomidiei și în paralel cu procesul de dezvoltare a acesteia (după mutarea la începutul liturghiei) se disting trei modalități de pomenire a conducătorului statului: până în sec. XI, odată cu citirea dipticelor, în sec. XII-XIII au loc rugăciuni pentru aceștia, iar după sec. XVIII întâlnim așezarea miridei aparte pe disc.

Expresia rugăciunii pentru întâistătători în Liturgia catehumenilor

În cadrul acestei părți a Liturghiei, căpeteniile statului se pomenesc în cadrul a două ectenii rostite de preot sau diacon: în cadrul ecteniei mari și în cadrul ecteniei stăruitoare, de după citirea evangheliei.

Ca și în cazul proscomidiei, și liturgia catehumenilor a suferit o evoluție; locul ecteniei mari nu a fost în toate vremurile cel pe care îl cunoaștem din liturghierele de azi.

¹⁶ *Ibidem*, p. 68.

Locul rugăciunilor pentru autorități în ectenia mare este cum nu se poate mai firesc, deoarece ectenia păcii cere de la Dumnezeu o întreită pace: cea de sus, pacea sufletelor și pacea „a toată lumea”; este deci firesc ca tot acum să fie pomeniți cei ce sunt rânduiți să asigure această pace, respectiv conducătorii bisericești și lumești.

Regăsim aici rugăciunile pentru conducători abia la începutul celui de-al doilea mileniu creștin; în forma actuală s-a ajuns în sec. al XIV-lea.

O notă aparte găsim în liturghiile grecești în care, dacă respectivul conducător politic este ortodox este pomenit ca „binecredincios”, în caz contrar fiind pomenit cu numele sau fiind amintită doar funcția ocupată.

În unele liturghiere găsim influența bizantină de pomenire a curții și oștirii împărătești; este lesne de înțeles faptul că ceremoniile bizantine, precum și influența asupra stării imperiului pe care o avea înalta administrație a avut un ecou asupra cultului.

În cazul liturghiilor românești mai vechi întâlnim pomenirea nominală a conducătorului, lucru care nu se mai întâmplă începând cu a doua jumătate a sec. XX.

Pomenirea pe nume însă are o relevanță aparte, deoarece reprezintă „începutul comuniunii cu persoana respectivă”¹⁷; pomenirea personală ar putea fi considerată chiar un imperativ, dacă avem în vedere caracterul mai presus de toate, personal al ființei umane; rugăciunea vizează în primul rând, omul în calitate de creație a lui Dumnezeu; măreția de om nu poate fi niciodată înlocuită în ochii rugătorului sincer, de o calitate socială sau alta.

Pomenirea nominală ar fi reclamată și de faptul că Dumnezeu nu are doar o relație cu lumea în general, sau cu Trupul său – Biserica – privit ca o înaltă comuniune divino-umană; are și o relație personală cu fiecare dintre făpturile sale cinstite cu chipul Său; nu ducem prin rugăciune la Dumnezeu anonimi, oameni depersonalizați, funcții sau poziții de „cezari”, ci ducem omul, pentru că „în numele fiecărui creștin se află o întrupare existențială a cuvântului”¹⁸.

La slujirea arhierescă întâlnim o altă pomenire a conducătorului, anume după intrarea cea mică, sau vohodul mic, înainte de cântarea „Sfinte Dumnezeule”. Originea acestei pomeniri o găsim tot în fastul bizantin, care nu avea să lipsească nici din „a treia Romă”, țarul copiind la acest capitol cu fidelitate modelul basileului bizantin. Acest fel de pomenire a devenit tot mai rar, aproape absent total în zilele de azi.

Ca și în proscomidie și la liturghia catehumenilor găsim deosebiri în privința tradițiilor liturgice ale diferitelor popoare; astfel, grecii omit cererile

¹⁷ Pr. Prof. Univ Dr. Streza Liviu „*Sensul pomenirilor în cadrul Sf. Liturghii*”, p. 580.

¹⁸ *Ibidem*, p. 581.

pentru căpetenii la ectenia stăruitoare în unele liturghiere; liturghierele slave așază însă pomenirea conducătorului politic înaintea episcopului.

Până la jumătatea sec. XX liturghierele românești redau fidel mențiunile celor după care s-a efectuat traducerea.

Putem conchide că astăzi, în liturghia catehumenilor există o formă a rugăciunilor pentru autoritatea politică ,ce reprezintă o sinteză a cererilor făcute în decursul timpului de Biserică pentru conducătorul statului, atât ca om cât și ca titular al unei responsabilități mari, cu înrâuriri covârșitoare asupra bunului mers al poporului din rândul căruia s-a ridicat.

Amintirea conducătorilor în Liturghia credincioșilor

Așa cum am amintit la timpul convenit, avem suficiente dovezi asupra faptului că în partea centrală a liturghiei și-au găsit locul rugăciunile pentru conducători, încă din primele secole.

În ziua de azi, prima pomenire a căpeteniei statului se face în decursul ducerii darurilor de la proscomidiar pe Sfânta Masă.

Inițial, vohodul mare nu era însoțit de pomeniri; aceasta este tot o tradiție bizantină ulterioară sec. IX, când procesiunea ducerii darurilor pe Sf. Masă a luat o amploare fără precedent în tradiția liturgică orientală. Nu ar fi greșit să vedem în acest fapt ritul de demult al proscomidiei, atunci când se aduceau laolaltă cu darurile și pomelnicele.

Constantin Porfirogenetul, în „cartea ceremoniilor” face precizarea că la procesiunea ducerii darurilor (vohodul) lua parte și împăratul, ținând în mână și o lumânare aprinsă și situându-se în fruntea celorlalți slujitori; în mijlocul bisericii diaconul rostea „Domnul Dumnezeu să pomenească stăpânirea împărăției voastre întru împărăția Sa, totdeauna acum și pururea și în vecii vecilor”. Observăm că nu este vorba despre o pomenire nominală; această situație se perpetuează câteva secole încă, până în sec. al XVI-lea.

Asemenea proscomidiei și liturghiei catehumenilor, nici în liturghia credincioșilor, după unele liturghiere grecești, nu are loc pomenirea nominală a conducătorilor .

În liturghierele rusești, la vohod are loc pomenirea nominală a căpeteniei statului și pomenirea generală a familiei acestuia.

Cele mai vechi liturghiere românești rânduiesc trei pomeniri la ieșirea cu darurile: „pentru întreg neamul creștinesc”, pentru arhiereul locului și pentru căpetenia statului.

În concluzie, în evoluția istorică a cultului liturgic, a existat o evoluție a rugăciunii pentru conducătorul politic, de la o pomenire generală trecându-se la pomenirea pe categorii, rânduială în care acesta avea cel de-al doilea loc după arhiereu. Pomenirea căpeteniei statului a avut loc probabil atunci când participa la liturghie, conform mențiunilor lui Constantin Porfirogenetul.

Aceasta ar putea constitui o explicație despre lipsa unei pomeniri aparte în cadrul manuscriselor vechi.

Trebuie subliniată o diferență în privința problemei în discuție dintre liturghia răsăriteană și mesa catolică. În apus s-a manifestat totdeauna o reticență față de pomenirea conducătorilor politici în cadrul cultului public.

Acest aspect trebuie pus în legătură cu pretenția mereu crescândă a papilor de a domina și a-și exercita efectiv supremația nu doar asupra ierarhiei bisericești din apus, ci și asupra suveranilor statelor, în ciuda faptului că „scaunul Romei este egal și comun tuturor episcopilor”¹⁹. În ortodoxie însă, astfel de tendințe nu s-au manifestat, Biserica Dreptmăritoare dând întreaga binecuvântare celor rânduiți și îngăduiți de Dumnezeu în înalte funcțiuni sociale, deoarece Biserica a fost tot timpul pe deplin conștientă de faptul că ierarhia și conducerea politică, deși pot conlucra, au misiuni și slujiri diferite: cea dintâi are ca scop „integrarea” poporului în Împărăția Cerurilor (după cuvintele Apostolului „tuturor toate m-am făcut, ca în orice chip să măntuiesc pe unii”-I Cor 9,22), iar cea de-a doua trebuie să vegheze la pacea și dreptatea socială. Ortodoxia a fost apărută departe de „concuranța” dintre cele două slujiri, de tendința de comasare a lor, în fapt de deturnarea scopului slujirii arhieresti.

În acest punct al cultului liturgic observăm deosebiri între liturghia Sf. Vasile cel Mare și cea a Sf. Ioan Gură de Aur; formulele din liturghia Sf. Ioan sunt mai simple, aceasta confirmând faptul că Sf. Ioan Hrisostomul a redus liturghia Sf. Vasile, aflată deja în cultul creștin.

Rânduiala statornicită de Sf. Vasile are, pe lângă o bogăție de cuvinte și o bogăție de idei care subliniază (pe baza gândirii marelui ierarh, dar probabil și pe baza unor tradiții mai vechi) necesitatea de ocrotire a conducătorilor lumești în cadrul împărăției harului, cerându-se cu precădere darurile naturale atât de necesare exercitării înaltei funcțiuni.

În rugăciunea dipticelor, căpetenia statului este pomenită și aceasta, după cum am arătat mai înainte, din timpuri foarte vechi. Această rugăciune se rostește acum în taină, în Sf. Altar, cu toate că de la început nu a fost așa. Ea se rostea tare, în vechime, deodată cu pomelnicele pentru vii și pentru morți; există păreri²⁰ care susțin posibilitatea rostirii cu glas tare a acestor rugăciuni, principalul argument constituindu-l valoarea didactică, educativă deosebită a acestora, așa cum sunt cuprinse în liturghia Sf. Vasile.

Ultimul loc în care sunt pomenite autoritățile politice (căpetenia statului, împreună cu întreaga curte și oștire) este o rugăciune veche, atestată de manuscrise datate încă din sec. IX – rugăciunea amvonului. Aceasta a fost

¹⁹ Nicolae Chifăr, *Istoria Creștinismului*, vol. II, Trinitas, Iași, 2005, p. 134.

²⁰ Coman, Vasile, *op., cit.*, p. 79.

numită „sigiliul tuturor cererilor”²¹. Ca și în alte cazuri, liturghiile grecești nu menționează pomenirea nominală a conducătorului, ca și cele românești mai noi; în vechime însă avea loc această pomenire, sub influența liturghierelor slavone după care se efectua traducerea.

În concluzie între Biserică și Stat a existat și continuă să existe nu doar un dialog instituțional, ci mai ales o recunoaștere deplină a comuniunii fundamentate pe Întâiul dintre conducători – Mântuitorul Hristos, Care prin intermediul spațiului eclezial își revarsă continuu binecuvântarea ca răspuns absolut al intermedierii neconținute pe care slujitorii sfântului altar o aduc pentru întreaga creație, precum și pentru „conducătorii vremelnici” ai acestui lumi, dar care au în egală măsură posibilitatea de a se mântui.

Prin gestul său de a se ruga și pentru factorii decidenți ai societății, Biserica își manifestă în mod absolut preocuparea pentru păstrarea în comuniune a tuturor creștinilor, ca expresie implicită a unei nevoi tot mai stringente de păstrare în „unitatea Crucii” a poporului credincios atât de greu încercat în zilele noastre.

---

²¹ *Ibidem*, p.79.